

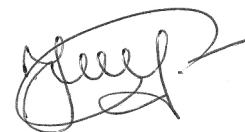
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГУДИМА ЮЛІЯ ПЕТРІВНА

УДК 378.315:811.111

**ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ**

13.00.02 – теорія і методика навчання: германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі методики викладання іноземних мов й інформаційно-комунікаційних технологій Київського національного лінгвістичного університету.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ЧЕРНИШ Валентина Василівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
професор кафедри методики викладання іноземних мов й
інформаційно-комунікаційних технологій.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ЗАДОРЖНА Ірина Павлівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри практики англійської мови
та методики її викладання;

кандидат педагогічних наук
КОРОБЕЙНИКОВА Тетяна Ігорівна,
Університет імені Альфреда Нобеля,
доцент кафедри англійської філології та перекладу.

Захист відбудеться «28» лютого 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.054.01 Київського національного лінгвістичного університету (03150, м. Київ, вул. Лабораторна, 5/17).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного лінгвістичного університету (03150, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 73).

Автореферат розісланий «24» січня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Бігич О. Б.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Україна переживає динамічні зміни в політичному, соціально-економічному та культурному житті. Підвищується потреба суспільства в людях, що володіють іноземною мовою (ІМ) як засобом спілкування. Необхідність навчити користувачів ІМ застосовувати її як інструмент у діалозі культур різних країн світу спонукає науковців і педагогів-практиків переосмислювати цілі іншомовного навчання та акцентувати увагу на пошуках дієвих засобів їх досягнення.

Однією з цілей іншомовного навчання є формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК), що є здатністю успішно вирішувати завдання взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови в іншомовному спілкуванні. Для майбутнього вчителя ІМ, зокрема англійської мови (АМ), важливо реалізовувати усномовленнєву комунікацію в діалогічній формі в різних сферах і ситуаціях спілкування.

Його вдалою запорукою є набуття знань, розвиток умінь, формування навичок, та оволодіння комунікативними здібностями, які є складовими компетентності в діалогічному мовленні (КДМ). Метою формування КДМ в майбутніх учителів виступає розвиток здатності здійснювати усномовленнєве спілкування в діалогічній формі в різноманітних обставинах. Однак для досягнення комунікативної мети спілкування також потрібно вміти правильно інтерпретувати різноманітні мовленнєві ситуації, ставити комунікативні цілі та досягати їх, а також приймати соціальні ролі за відповідних обставин. Під час розмови ІМ студенти зазвичай висловлюють не те, що хочуть повідомити, а те, що можуть сказати ІМ. Це зумовлено специфічними рисами ДМ, які спричиняють труднощі у спілкуванні, а саме: сприйняття та розуміння партнера по спілкуванню, продукування ініціативних реплік та непередбачуваність. Як показує практика навчання, серед студентів, у яких обмежені словниковий запас та репертуар граматичних структур, трапляється чимало таких, які здатні успішно повідомити співрозмовнику про щось за допомогою сформованої навчально-стратегічної компетентності (НСТК), завдяки якій студенти навчаються усувати або долати труднощі, які в них виникають. Дослідження особливостей навчання діалогічного мовлення (ДМ) знайшло своє відображення в багатьох наукових працях. Так, Л. Б. Сліпченко (2014), Н. П. Кочубей (2014), Т. І. Коробейнікова (2013), А. В. Горелова (2006), О. О. Рембач (2005), Н. М. Черненко (2004), Н. Т. Астафурова (1997) та ін. дослідили базові положення навчання іншомовного ДМ. Аналіз теоретичних і практичних доробок науковців надав можливість розглянути особливості усного спілкування, що дає змогу простежити, як навчальні та комунікативні (прямі та непрямі) стратегії можуть бути перенесені на вирішення мовленнєвих завдань і застосовуватись у різних комунікативних ситуаціях для ефективного ведення розмови.

Саме тому викладачеві потрібно розвивати у студентів уміння послуговуватись різними стратегіями серед яких науковці виділяють прямі (використовують під час навчального процесу) та непрямі (у реальному спілкуванні) стратегії (Н. Ф. Бориско), за допомогою яких і відбувається досягнення комунікативної мети, що, у свою чергу, забезпечується здатністю особистості на основі набутих знань і сформованих умінь успішно добирати й реалізовувати адекватний репертуар непрямих стратегій відповідно до поставлених завдань певної комунікативної ситуації.

Власне НСтК виступає основою і умовою у користувачів ІМ опанування стратегіями, що допомагають студентам оволодівати мовленнєвими, лінгвосоціокультурною і мовними компетентностями; співпраці з партнерами по спілкуванню; виконання навчальних завдань різних типів; використання стратегій міжкультурного спілкування тощо.

Питання формування НСтК є предметом досліджень вітчизняних (Н. Ф. Бориско, Г. І. Шевченко, Л. В. Ягеніч) і зарубіжних (Л. А. Карєва, Н. Ф. Коряковцева, М. Кенел (M. Canal), М. Свейн (M. Swain), Л. Дюкет (L. Duquette), Дж. О'Мейлі (J. O'Malley), А. Шамо (A. Chamot), Р. Оксфорд (R. Oxford), Дж. Рубін (J. Rubin), П. Скехен (P. Skehan), Г. Стерн (H. Stern)) науковців. Аналіз робіт авторів, які займаються проблемами формування НСтК у ДМ, дає змогу виділити деякі основні напрями у вивченні цього питання. Дослідження формування НСтК пов'язано з формуванням ІКК (І. Л. Бім, Н. Д. Гальскова, Н. І. Гез, Р. П. Мільруд, А. М. Щукін та ін.), концепцією автономії студента (І. П. Задорожна, Н. Ф. Коряковцева, Т. Ю. Тамбовкіна, Л. Дікінсон (L. Dickinson), Г. Холек (H. Holec), А. Рампійон (U. Rampillon)). Стратегії в говорінні досліджено в працях О. О. Галанової (навчання стратегій наукової дискусії), Л. А. Карєвої (використання стратегічної компетентності у процесі навчання ДМ в аспекті діалогу культур), М. Р. Корєнєвої (методика формування компенсаторних умінь говоріння), Т. М. Сухарєвої (формування комунікативних стратегій уживання англійських слів студентами).

Проте з представленого огляду робіт видно, що, хоча питання формування НСтК та проблему використання стратегій у різних видах мовленнєвої діяльності в процесі навчання ІМ досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені (Н. Є. Білоножко, Л. В. Ягеніч, Г. І. Шевченко, Л. А. Карєва, Р. Оксфорд (R. Oxford), Дж. Рубін (J. Rubin)), їх не можна вважати достатньо розробленими.

Аналітичний огляд наукових праць, чинних документів з навчання ІМ (зокрема, Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, Європейського Мовного Портфелю, Програми з англійської мови для університетів), 20 підручників АМ показав, що формуванню НСтК приділено уваги поки що недостатньо. Попри те, що було розроблено моделі стратегічної компетентності (СтК) (П. Скехен (P. Skehan, 1998), Л. Бахман (L. Bachman, 1990), Л. Дюкет (L. Duquette, 1988)) та запропоновано різні класифікації стратегій (Н. Ф. Бориско, В. Кук (V. Cook, 2008), Г. Стерн (H. Stern, 1992), Р. Оксфорд (R. Oxford, 1990)), на сьогодні немає цілісного підходу до проблеми формування в майбутніх учителів АМ НСтК у ДМ.

Таким чином, **актуальність** теми наукового дослідження зумовлена такими чинниками: 1) потребою в розробленні науково обґрунтованої методики формування у майбутніх учителів АМ НСтК у ДМ; 2) браком відповідних навчальних матеріалів; 3) недостатнім рівнем сформованості вміння використовувати стратегії (прямі та непрямі), що не може не позначитись на рівні сформованості ІКК у студентів, про що свідчать дані проведеного анкетування у трьох ВЗО (Київському національному лінгвістичному університеті; Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка; Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка – загалом 414 респондентів, 377 з яких – студенти; 37 – викладачі).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Вибір напрямку дослідження безпосередньо пов'язаний із колективною науково-дослідною темою кафедри методики викладання іноземних мов й інформаційно-комунікаційних технологій КНЛУ «Дослідження шляхів реалізації компетентнісного підходу в навчанні ІМ і культур» (номер державної реєстрації: 0112U002475) та з вимогами до оволодіння ІМ, поданих у чинних навчальних програмах. Тему дисертації затверджено вченою радою КНЛУ (протокол № 5 від 26.12.2011 р.) і Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 28.02.2012 р.).

Мета дисертаційного дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, практичній розробці й експериментальній перевірці методики формування у майбутніх учителів НСтК у процесі навчання ДМ.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1) визначити теоретичні передумови формування в майбутніх учителів АМ НСтК у діалогічному мовленні: проаналізувати сучасний стан та динаміку розвитку досліджень проблеми формування НСтК у діалогічному мовленні, охарактеризувати природу НСтК;

2) обґрунтувати структуру та зміст НСтК в англomовному діалогічному мовленні та провести анкетне опитування викладачів і студентів для дослідження відповідності структури й змісту навчання;

3) вивчити психологічні особливості формування НСтК в англomовному діалогічному мовленні: проаналізувати психологічні особливості студентів, типи суб'єктів навчання, а також особистісно-діяльнісний підхід до навчання ІМ; встановити роль пам'яток для формування НСтК у діалогічному мовленні, охарактеризувати зміст та структуру пам'яток і розробити на основі цього вправи з пам'ятками й мовленнєвими кліше для формування НСтК у діалогічному мовленні;

4) розробити методику формування в майбутніх учителів НСтК у процесі навчання англomовного ДМ: проаналізувати підручники / навчально-методичні комплекси з АМ щодо реалізації в них НСтК у діалогічному мовленні, розробити етапи формування НСтК у діалогічному мовленні, укласти підсистему вправ, реалізувати її в комплексах вправ для формування НСтК у діалогічному мовленні; розробити модель формування НСтК та процесу навчання майбутніх учителів ДМ;

5) підготувати і провести методичний експеримент для перевірки ефективності методики формування в майбутніх учителів НСтК у процесі навчання англomовного ДМ; за результатами методичного експерименту укласти методичні рекомендації щодо організації роботи з формування у майбутніх учителів НСтК в усному англomовному спілкуванні.

Об'єктом дослідження є процес формування навчально-стратегічної компетентності в майбутніх учителів англійської мови в діалогічному мовленні.

Предметом дослідження є методика формування в студентів другого курсу навчально-стратегічної компетентності у процесі навчання англomовного діалогічного мовлення із використанням прямих та непрямих стратегій.

Для вирішення поставлених завдань було застосовано такі **методи дослідження**: *теоретичні* (критичний аналіз, синтез і узагальнення положень вітчизняних та іноземних джерел із психології, педагогіки, лінгвістики, методики навчання ІМ, чинних програм, сучасних нормативних документів, підручників з АМ для студентів-

філологів з метою характеристики сучасного стану навчання ІМ у ВЗО, які готують майбутніх учителів АМ, і визначення змісту формування НСтК у процесі навчання англomовного ДМ; а також з метою розроблення моделі організації навчального процесу й обґрунтування відповідної підсистеми вправ); *емпіричні* (наукове спостереження за формуванням у майбутніх учителів АМ НСтК в усному спілкуванні та анкетне опитування студентів другого курсу ВЗО, з метою доцільності розроблення запропонованої методики, прогнозування та моделювання освітнього процесу згідно з розробленою методикою; проведення експерименту для перевірки ефективності запропонованої методики навчання); *статистичної обробки* (математичної статистики для перевірки достовірності експериментальних даних, їх кількісного та якісного аналізу).

На захист виносяться такі **наукові положення**:

1. Структурними компонентами НСтК є: 1) *знання*: а) декларативні (мовні, прагматичні, мовленнєві); б) процедурні (соціокультурні, знання індивідуальних особливостей студентів, знання про прямі та непрямі стратегії, знання про види пам'яток та знання умов використання мовленнєвих засобів у процесі спілкування); 2) *навчально-стратегічні вміння* (визначити власні індивідуальні психологічні особливості; користуватись та послуговуватись прямими стратегіями відповідно до завдання та індивідуальних психологічних особливостей; добирати та використовувати непрямі стратегії відповідно до ситуації іншомовного спілкування).

2. Розвиток умінь НСтК у майбутніх учителів АМ має відбуватися поступово, відповідно до виділених чотирьох етапів формування НСтК: діагностичного, тренування у спілкуванні, практики у спілкуванні з використанням штучних опор та практики у спілкуванні з природними опорами.

3. Формування у майбутніх учителів НСтК у ДМ є ефективнішим і раціональнішим за умов використання розробленої підсистеми вправ та засобів навчання з паралельним ознайомленням студентів із прямими та непрямими стратегіями й одночасним їх тренуванням.

4. Ефективне формування у майбутніх учителів АМ НСтК у ДМ досягається завдяки використанню в освітньому процесі підсистеми вправ та створених засобів навчання для формування НСтК у ДМ, а саме опитувальника «*Learning skills questionnaire*», навчальних таблиць «Стратегії в ДМ» та журналу досягнення бажаних результатів «*The journal of achieving desired outcomes*»; формування зазначеної компетентності має відбуватися паралельно з формуванням компетентності в ДМ.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено* методику формування в майбутніх учителів англійської мови навчально-стратегічної компетентності в діалогічному мовленні: етапи навчання, підсистему вправ і відповідну модель організації навчання; запропоновано визначення поняття «вправи для формування навчально-стратегічної компетентності в англomовному діалогічному мовленні»; *удосконалено* критерії аналізу й оцінки підручників / навчально-методичних комплексів щодо завдань для формування навчально-стратегічної компетентності в діалогічному мовленні та конкретизовано зміст поняття «навчально-стратегічна компетентність у діалогічному мовленні»; *набули подальшого розвитку* теоретичні засади формування навчально-стратегічної компетентності у процесі навчання англomовного діалогічного мовлення.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у відборі навчального матеріалу для формування НСтК, створенні засобів формування НСтК та укладанні комплексів вправ для формування у студентів II курсу НСтК в англomовному ДМ; розробленні методичних рекомендацій щодо організації роботи з формування НСтК у ДМ.

Запропоновану методику **впроваджено** в навчальний процес Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (акт впровадження № 2315 від 17.12.2014 р.; протокол № 4 кафедри практики англійської мови від 25.11.2014 р.), Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (акт № 40 від 05.11.2014 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (акт № 2015/20 від 28.05.2015 р.; протокол № 9А кафедри іноземних мов та методики викладання від 28.05.2015 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних науково-практичних конференціях: «Україна і світ: діалог мов та культур» (Київський національний лінгвістичний університет, 2012–2015 рр.), «VI Міжнародна науково-практична конференція «Іноземна мова професійного спрямування як складова підготовки дипломатів та фахівців у сфері зовнішніх відносин» (Дипломатична академія України при МЗС України, 2013 р.), «Global English – Global Decisions. XVIII TESOL» (Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, посольство Сполучених Штатів Америки в Україні, 2013 р.), «Нові концепції викладання іноземної мови в світлі сучасних вимог» (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2014 р.), «Modern Methodology of Science and Education» (International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE», Dubai, 2017) та всеукраїнських конференціях: «Сучасні напрямки лінгвістичних досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов» (Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2012 р.), «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (Національна академія наук України Київський університет права Рівненський інститут, 2012 р.), «Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи» (Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2013 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 8 статтях, з них 5 – у фахових збірниках, 2 – у зарубіжних виданнях, 1 – у збірнику наукових праць. Результати дослідження додатково відображено в 12 тезах доповідей.

Структура й обсяг дисертації зумовлена її цілями і завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (том I – 236 сторінок) та 16 додатків (том II – 173 сторінки). Повний обсяг дисертації – 409 сторінок. Робота містить 16 таблиць та 5 рисунків. Список використаних джерел розміщений на 20-ти сторінках і налічує 172 найменування, з яких 128 – українською, 44 англійською та французькою мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У першому розділі «**Теоретичні передумови формування у майбутніх учителів англійської мови навчально-стратегічної компетентності у діалогічному мовленні**» проаналізовано динаміку розвитку зазначеної проблеми. В результаті

вивчення провідних вітчизняних і зарубіжних науковців описано сучасний стан дослідження з формування у майбутніх учителів НСтК загалом та в англomовному ДМ зокрема. Сформульовано й описано поняття та структуру НСтК; проаналізовано компоненти змісту навчання (ЗН); представлено результати анкетного опитування студентів I-II курсів ВЗО та викладачів ІМ; розглянуто психологічні особливості формування НСтК в англomовному ДМ: проаналізовано психологічну структуру особистості, типи суб'єктів навчання, а також компоненти психологічної структури особистості й особистісно-діяльнісний підхід до навчання; охарактеризовано зміст і структуру пам'яток (як засобу і способу самостійного опанування ІМ та ДМ зокрема) та описано вимоги до змісту та оформлення пам'яток.

Аналіз теоретичних і практичних доробок науковців надав можливість розглянути динаміку розвитку проблеми та проаналізувати сучасний стан дослідження з формування НСтК у ДМ.

З огляду на різні тлумачення поняття *НСтК* в роботі обрано за доцільне спиратись на визначення *навчальної* та *стратегічної* компетентностей, оскільки НСтК складається з цих двох компонентів. Отже, під *навчальною компетентністю*, слідом за Н. Ф. Коряковцевою, запропоновано розуміти здатність і готовність особистості до усвідомленого й ефективного самостійного управління навчальною діяльністю від постановки цілей до самоконтролю та самооцінки результатів цієї діяльності. Відповідно НСтК формується на основі відібраних *прямих* / навчальних (організована, цілеспрямована і регульована послідовність визначених дій, які виконують студенти під час навчальної діяльності, для того щоб навчання стало легшим, швидшим й ефективнішим) та *непрямих* / комунікативних (усвідомлена лінія комунікативної поведінки студента в конкретній ситуації спілкування) стратегій. У результаті аналізу різних класифікацій стратегій розроблено підсистему вправ з опорою на класифікацію Р. Оксфорд (R. Oxford, 1990). Так, до *прямих* стратегій належать стратегії запам'ятовування (створення ментальних зв'язків, застосування різних способів візуалізації, актуалізація засвоєного матеріалу, використання фізичних реакцій та відчуттів), когнітивні (вживання комунікативних стратегій у ДМ, одержання та створення повідомлень, аналіз та аргументація, систематизування чи демонстрування мовного та мовленнєвого матеріалу) та компенсаторні (використання мовної здогадки, додання труднощів, які виникають у процесі спілкування) стратегії; до *непрямих* – метакогнітивні (вдавання до фонових знань, планування й організація власного процесу навчання, оцінювання процесу і результату навчання), афективні (зниження тривожності, створення позитивних установок, додання негативних емоцій) та соціальні (співпраця з іншими, постановка запитання партнеру по спілкуванню, розвиток емпатії) стратегії. У свою чергу, *стратегічну компетентність*, що є основою навчальної автономії, визначено як здатність компенсувати у процесі спілкування недостатність знання мови, а також мовленнєвого і соціального досвіду спілкування іноземною мовою (Е. Г. Азімов та А. М. Щукін, 2009).

Аналіз наукових праць з питань НСтК та шляхів її формування дав змогу сформулювати поняття **навчально-стратегічної компетентності в діалогічному мовленні** як *здатності та готовності студента, який вивчає ІМ, до усвідомленого, ефективного та самостійного навчання й управління процесом ініціомовного спілкування у діалогічній формі, що передбачає постановку студентом цілей,*

комунікативного завдання, здійснення самоконтролю та самооцінки результатів спілкування, а також здатності мовця компенсувати в ході розмови недостатність мовних знань та / або мовленнєвого і соціального досвіду спілкування ІМ.

З метою визначення структури НСтК у ДМ проаналізовано предметні та процесуальні знання, навчально-стратегічні вміння, мовленнєві навички й уміння ДМ. Під час опису структури деталізовано та доповнено *процедурний* компонент знань, до якого віднесено: 1) соціокультурні знання; 2) знання індивідуальних психологічних особливостей; 3) знання про стратегії (прямі та непрямі); 4) знання про види пам'яток; 5) знання умов використання мовленнєвих засобів. До *декларативних знань*, слідом за П. Сіром (Р. Суг, 2006), віднесено мовні, прагматичні, мовленнєві та країнознавчі знання. Згідно з дослідженнями Т. О. Олійник, до навчально-стратегічних умінь віднесено вміння: 1) визначати власні індивідуальні психологічні особливості; 2) користуватись та послуговуватись навчальними стратегіями відповідно до завдання та індивідуальних психологічних особливостей; 3) вибирати та використовувати комунікативні стратегії відповідно до ситуації іншомовного спілкування.

Поряд з визначенням структури НСтК, важливою теоретичною передумовою створення відповідної методики було уточнення ЗН майбутніх учителів АМ. Компоненти ЗН охоплюють два аспекти: *предметний* і *процесуальний* (І. Л. Бім, Н. Д. Гальскова, Н. І. Гез). Зокрема, до *предметного* аспекту ЗН (за С. Ю. Ніколаєвою) віднесено сфери і види спілкування, його невербальні засоби (міміка, жести, постава, погляд, простір тощо); вербальні опори (пам'ятки, мовленнєві кліше (привітання, пропозиція, пояснення, порівняння, уточнення інформації, зміна теми розмови тощо)); лінгвосоціокультурний матеріал (безеквівалентні лексичні одиниці, фонову лексику); соціальні ситуації спілкування; навчально-стратегічний компонент предметного аспекту ЗН (забезпечує формування НСтК для ефективного оволодіння мовленнєвими, лінгвосоціокультурною і мовними компетентностями). До *процесуального* аспекту ЗН – *уміння*: вести діалог, використовуючи невербальні засоби спілкування і вправи для їх розвитку; розв'язувати комунікативні завдання з опорою на пам'ятку і вправи для їх розвитку; вести діалоги, використовуючи мовленнєві кліше і вправи для їх розвитку; *навички й уміння* оперування лінгвосоціокультурним матеріалом і вправи для їх формування та розвитку; вступати в комунікаційні стосунки, орієнтуватись у соціальних ситуаціях і керувати ними, вправи для їх розвитку; оперувати прямими і непрямими стратегіями у ДМ (застосовувати стратегії запам'ятовування, когнітивні та компенсаторні стратегії; застосовувати метакогнітивні, афективні й соціальні стратегії та вправи для їх розвитку); *відповідні знання* (знання індивідуальних психологічних особливостей; знання про стратегії (прямі та непрямі); знання про види пам'яток; знання умов використання мовленнєвих засобів).

Спираючись на вивчені психологічні особливості формування НСтК у ДМ проаналізовано вікові психологічні особливості студентів (І. О. Зимня, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, Б. Г. Ананьєв), що зумовлюють розвиток їх розумової діяльності. У контексті особистісно-діяльнісного підходу науковці розглядають студента як активний суб'єкт педагогічної взаємодії, який самостійно організовує свою діяльність, а об'єктами особистісного розвитку студентів виступають їх емоційно-вольові якості, когнітивні процеси й мотиви учіння. У свою чергу, об'єкти діяльнісного розвитку – знання, навички й уміння, які становлять

методичну і навчально-стратегічну компетентності. Навчаючи студентів з урахуванням їх психологічних особливостей необхідно брати до уваги й індивідуальні типи суб'єктів навчання (орієнтований на досвід, аналітичний, діяльнісно орієнтований, когнітивно-абстрактний, комунікативно-кооперативний, візуально-орієнтований, аудіоорієнтований, тактильний (Н. Ф. Бориско)). Процес навчання ДМ слід розглядати з позиції реальних можливостей розвитку особистості майбутнього вчителя ІМ, внутрішнього стану та індивідуальних особливостей його навчання. А самостійну роботу варто розглядати як процес виконання різних завдань, котрі передбачають використання стратегій самостійної роботи, що допоможе студентові в оволодінні ІМ та сформує власний стиль учіння. У результаті вивчення наукових джерел описано завдання викладача, серед яких є створення сприятливих умов для студентів, урахування їх вікових та психологічних особливостей, а також формування у майбутніх учителів АМ навички самостійного розвитку. Основою опанування іншомовним спілкуванням обґрунтовано розвиток у майбутніх педагогів загальномовних, інтелектуальних, пізнавальних здібностей, психічних процесів, а також емоцій, почуттів студентів, їх готовності до спілкування, культури спілкування в різних видах колективної мовленнєвої взаємодії.

Досягнення поставленої мети передбачало аналіз пам'яток для формування НСтК й характеристику їх змісту та структури. Внаслідок обґрунтованих теоретичних засад використання пам'яток (зокрема, пам'ятка-алгоритм, пам'ятка-інструкція, пам'ятка-порада, пам'ятка-показ, пам'ятка-стимул) розроблено вправи з ними.

На основі опису психологічних особливостей формування НСтК у ДМ та аналізу пам'яток створено засоби навчання, а саме: журнал досягнення бажаних результатів «*The journal of achieving desired outcomes*», опитувальник «*Learning skills questionnaire*» та укладено підсистему вправ для формування НСтК із пам'ятками. Окрім зазначених розробок, до засобів навчання також віднесено навчальну анкету «*Are you a good language learner*» (Дж. О'Мейлі (J. O'Malley)), упорядковані навчальні таблиці «Стратегії в ДМ», відібрані та узагальнені «*Key expressions*» (мовленнєві кліше), за допомогою яких рекомендовано формувати НСтК у процесі навчання ДМ.

У другому розділі «**Технологія навчання майбутніх учителів англійської мови стратегій у діалогічному мовленні**» представлено результати розроблення методики навчання: аналіз підручників з АМ щодо реалізації в них формування НСтК у ДМ, підсистему вправ для формування у майбутніх учителів НСтК у процесі навчання ДМ, моделі організації навчального процесу з використанням розробленої підсистеми вправ.

З метою розроблення підсистеми вправ та виявлення відповідних типів та видів вправ для формування в майбутніх учителів НСтК у ДМ здійснено аналіз 20 підручників / НМК (рекомендованих МОН України для використання у ВЗО). Для цього було уточнено такі критерії аналізу підручників / НМК: наявність / відсутність діалога-зразка для ознайомлення; наявність вправ для оволодіння студентами культурою мовленнєвої поведінки у процесі розвитку вмінь НСтК англomовного ДМ; характер вправ / завдань для ознайомлення зі стратегіями різних видів; наявність вправ для розвитку вмінь використовувати прямі та непрямі стратегії під час спілкування (метакогнітивні, когнітивні, запам'ятовування, афективні, соціальні, компенсаційні); наявність вправ для розширення знань про НСтК; наявність пам'яток; та / або наявність опор (штучних, природних). Проведений аналіз дав змогу зробити висновок про

недостатність розроблення навчальних матеріалів та відповідних засобів для формування НСтК в англомовному ДМ. Також у підручниках, НМК та посібниках зовсім не згадується про стратегії, а вправи на розвиток умінь використовувати окремі комунікативні стратегії подано опосередковано.

Ефективність формування НСтК у ДМ неможлива без засобів навчання, що зумовлює створення підсистеми вправ (невід'ємним компонентом якої є розроблені навчальні засоби – опитувальник, навчальні таблиці, журнал), з урахуванням особливостей згаданих компетентностей. Варто зазначити, що в працях науковців висвітлено проблеми створення систем та підсистем вправ із розвитку вмінь у ДМ (Л. В. Гайдукова, В. А. Кононова), однак доводиться констатувати, що питання вправ для формування НСтК у ДМ залишається невирішеним.

У результаті аналізу праць згаданих науковців та з огляду на визначення терміна «вправа» Е. Г. Азімова та Ю. І. Пассова, вправу для формування НСтК в англомовному ДМ визначено як *методично організовану одиницю навчального матеріалу, який засвоюється у процесі цілеспрямованої та спеціально організованої дії. Метою останньої є залучення прямих та непрямих стратегій для вдосконалення мовленнєвих навичок і розвитку вмінь ДМ з поступовою їх автоматизацією та наростанням мовних операційних труднощів.*

Розроблено підсистему вправ (див. Рис. 1) для формування в майбутніх учителів НСтК у ДМ. До неї ввійшло дві групи вправ: **група I** – для опанування *прямих* стратегій в ДМ (містить вправи для ознайомлення та розвитку вмінь застосовувати прямі стратегії); **група II** – для опанування *непрямих* стратегій в ДМ (охоплює вправи для ознайомлення та розвитку вмінь застосовувати непрямі стратегії).

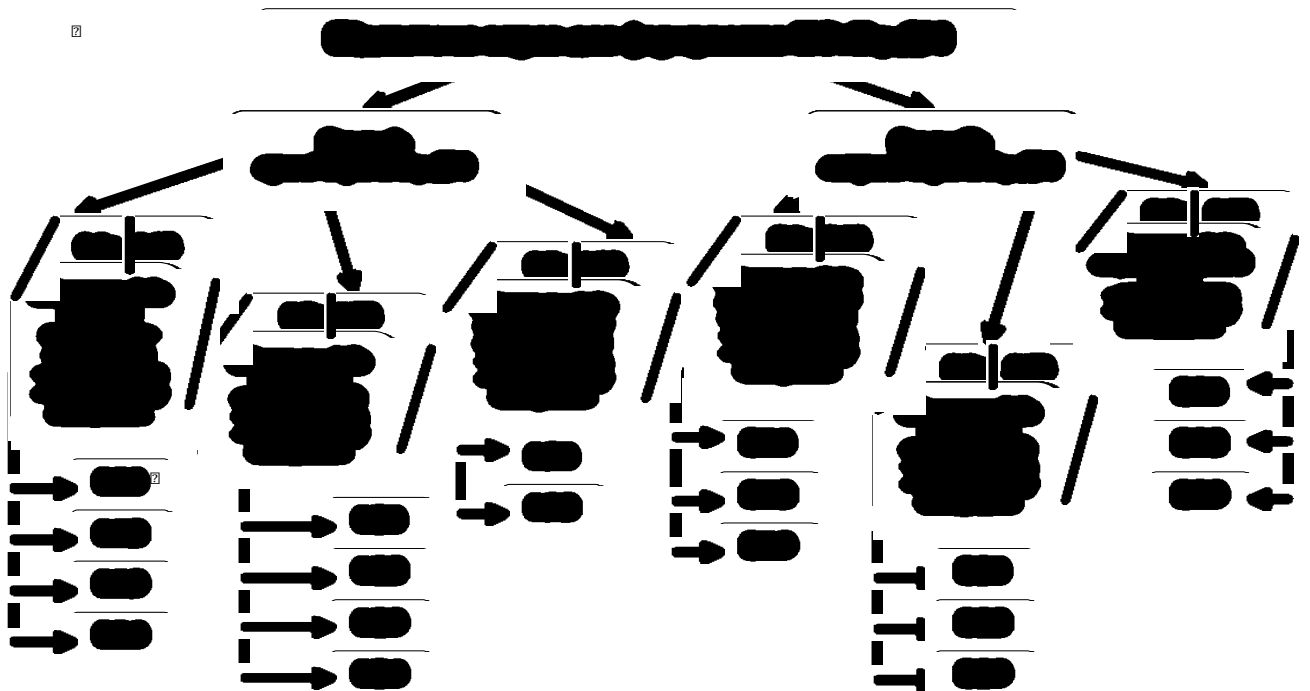

Рис. 1. Підсистема вправ для формування навчально-стратегічної компетентності в англомовному діалогічному мовленні

Невід'ємним компонентом підгруп вправ для розвитку вмінь застосовувати стратегії різного типу (підгрупа 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3) є підгрупи вправ на набуття декларативних (підгрупи 1.1а, 1.2а, 1.3а, 2.1а, 2.2а, 2.3а) та процедурних знань (підгрупи 1.1б, 1.2б, 1.3б, 2.1б, 2.2б, 2.3б) щодо використання зазначених стратегій у ДМ.

Так, **група I** містить підгрупи вправ для розвитку вмінь застосовувати прямі стратегії в ДМ: *підгрупа 1.1.* для розвитку вмінь застосовувати стратегії запам'ятовування у ДМ (1.1.1. для навчання створювати ментальні зв'язки; 1.1.2. для навчання застосовувати різні способи візуалізації; 1.1.3. для актуалізації засвоєного матеріалу; 1.1.4. для навчання використовувати фізичні реакції та відчуття); *підгрупа 1.2.* для розвитку вмінь застосовувати когнітивні стратегії у ДМ (1.2.1. для навчання застосовувати комунікативні стратегії; 1.2.2. для навчання одержувати та створювати повідомлення; 1.2.3. для навчання аналізу та аргументації; 1.2.4. для навчання систематизувати чи демонструвати мовний та мовленнєвий матеріал); *підгрупа 1.3.* для розвитку вмінь застосовувати компенсаторні стратегії у ДМ (1.3.1. для навчання застосовувати мовну здогадку; 1.3.2. для навчання долати труднощі, що виникають у процесі іншомовного спілкування). До кожної із зазначених підгруп та вправ входять вправи для ознайомлення із вказаними стратегіями.

Група II містить підгрупи вправ для розвитку вмінь застосовувати непрямі стратегії в ДМ: *підгрупа 2.1.* для розвитку вмінь застосовувати метакогнітивні стратегії у ДМ (2.1.1. для навчання використовувати фонові знання; 2.1.2. для навчання планувати й організовувати власний процес навчання; 2.1.3. для навчання оцінювати процес і результат навчання); *підгрупа 2.2.* для розвитку вмінь застосовувати афективні стратегії у ДМ (2.2.1. для навчання долати / знижувати тривожність; 2.2.2. для навчання створювати позитивні установки; 2.2.3. для навчання долати негативні емоції); *підгрупа 2.3.* для розвитку вмінь застосовувати соціальні стратегії у ДМ (2.3.1. для навчання ставити запитання партнеру за спілкуванням; 2.3.2. для навчання співпрацювати з іншими; 2.3.3. для розвитку емпатії). Кожна вказана підгрупа та вправи містить вправи для ознайомлення з переліченими стратегіями.

Створена підсистема вправ реалізується протягом чотирьох етапів, і в ній етапи формування компетентності у ДМ повинні корелювати з етапами формування НСтК, на відповідних етапах використовуються такі засоби навчання, як анкета «*Are you a good language learner?*», опитувальник «*Learning skills questionnaire*», навчальні таблиці «Стратегії в ДМ», *Key expressions*, журнал досягнення бажаних результатів «*The journal of achieving desired outcomes*».

Отже, на *діагностичному етапі* формування НСтК, який корелює із етапом навчання «реплікування» (нульовий етап формування компетентності у ДМ (КДМ)) використовуються такі засоби навчання, як анкета, опитувальник, навчальні таблиці та відібрані мовленнєві кліше, притаманні ДМ. Метою діагностичного етапу є усвідомлення й аналіз власних застосованих стратегій (власного процесу навчання) та розширення діапазону знань про них в результаті колективного обговорення та особистих спостережень. На цьому етапі виконуються вправи на набуття декларативних та процедурних знань. На *етапі тренування у спілкуванні*, що корелює із етапом оволодіння певними діалогічними єдностями, передбачено роботу із навчальними таблицями, мовленнєвими кліше та журналом. На цьому етапі відбувається ознайомлення із блоками стратегій (запам'ятовування, когнітивними, компенсаторними, метакогнітивними,

афективними, соціальними) за допомогою груп вправ для ознайомлення із прямими та непрямими стратегіями. *Етап практики у спілкуванні з використанням штучних опор* співвідноситься з етапом оволодіння міні-діалогом, який передбачає виконання підгруп вправ для розвитку вмінь застосовувати прямі стратегії в ДМ (підгрупи 1.1 (вправи: 1.1.1; 1.1.2; 1.1.3; 1.1.4), 1.2 (вправи: 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.1.4), 1.3 (вправи: 1.3.1; 1.3.2)) та заповнення журналу. Етап практики у спілкуванні з використанням штучних опор спрямований на практичне залучення поданих у блоках стратегій у міні-діалогах та індивідуальний вибір і оперування найбільш ефективними стратегіями у ДМ. На *етапі практики у спілкуванні з природними опорами*, який проходить паралельно з етапом ведення діалогів різних функціональних типів, виконуються підгрупи вправ для розвитку вмінь застосовувати непрямі стратегії в ДМ (підгрупи 2.1 (вправи: 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3), 2.2 (вправи: 2.2.1; 2.2.2; 2.2.3), 2.3 (вправи: 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3)) та заповнюється журнал досягнення бажаних результатів «*The journal of achieving desired outcomes*» й опитувальник «*Learning skills questionnaire*». Метою цього етапу є практичне застосування поданих у блоках стратегій у веденні діалогів різних функціональних типів та індивідуальний вибір і оперування найбільш ефективними стратегіями. Наприкінці, за допомогою журналу та опитувальника студенти та викладач роблять висновки про використані стратегії, аналіз успішності / неуспішності спілкування (досягнення комунікативної мети спілкування), а також обирають стратегії, які вважають за потрібне залучати у ДМ.

Наведемо приклади поданої підсистеми вправ:

Група І – вправи для розвитку вмінь застосовувати прямі стратегії в ДМ

Приклад 1. Підгрупа 1.2. Вправа 1.2.2. Мета: розвиток умінь застосовувати комунікативні стратегії, одержуючи та створюючи повідомлення. **Тип:** рецептивно-репродуктивна, умовно-комунікативна. **Вид:** керована, з вербальною опорою, парна, одномовна, аудиторна, нормована в часі, тренувальна. **Етапи навчання:** етап формування КДМ: оволодіння міні-діалогом – етап формування НСтК: практика у спілкуванні з використанням штучних опор.

Завдання: Student A: *You are going to interview one of the famous actors of the theatre. Plan and arrange your conversation with the actor, relying on the information about Rupert Grin that is given below.*

Rupert Alexander Grin (born 24 August 1988) is an English actor who rose to prominence playing Ron Weasley, one of the three main characters in the Harry Potter film series (...).

Think about at least 10 questions that you would like to ask the celebrity. You need to get the most interesting information, as you'll write an article about him. Think of strategies that you will apply during the conversation, clichés which you will use to keep up with conversation. Remember, you have 15 min.

Student B: *Read the information and remember the most important facts. You are free to add something from yourself to make the conversation more vivid. Probably you do not want to enlighten the press on your plans for the future or your personal life. Plan your answers properly in order to hide some information.*

You are given 7 minutes to prepare and then role-play the conversation.

Приклад 2. Підгрупа 1.3. Вправа 1.3.2. Мета: розвиток умінь долати труднощі, що виникають у процесі іншомовного спілкування, застосовуючи компенсаторні стратегії. **Тип:** рецептивно-репродуктивна, умовно-комунікативна. **Вид:** керована, з

вербальною опорою, парна, одномовна, аудиторна, нормована в часі, тренувальна. **Етапи навчання:** етап формування КДМ: оволодіння міні-діалогом – етап формування НСтК: практика у спілкуванні з використанням штучних опор.

Завдання: *Imagine you are going to have an interview at the company where you want to work. This is the job you've always wanted to have and now you need to do all your best in order to get it. Work in groups of two, each of you will have the task.*

Situation A. You are the interviewer and preparing to interview a candidate. Other student is to give brief information about him / herself in order to be taken on this vacancy. The candidate will fill in his / her CV. Think over the questions that you will ask the candidate. **TASK:** 1. Think how to start the interview. 2. Ask the candidates more than three questions on their CVs. 3. After the interview you need to choose *one* suitable candidate and explain your choice. **Mind the body language** of a candidate.

Situation B. You are the interviewee. You are asked to fill in the CV with questions about your work, study experiences, personal interests. **TASK:** 1. Try to predict which questions the interviewer will ask you. 2. Think over the phrases or clichés that you will use in order to omit pauses of hesitation. 3. Persuade the interviewer that you are the best candidate (give the reasoning). **Avoid:** *crossing arms, rubbing or touching nose, sitting with arms folded across the chest, lean your body towards the door (...).*

Role-play the interview between the interviewer and the candidate. Remember, you have 20 min.

Група II – вправи для розвитку вмінь застосовувати непрямі стратегії в ДМ

Приклад 3. Підгрупа 2.3. Вправа 2.3.2. **Мета:** розвиток умінь застосовувати соціальні стратегії – співпрацювати з партнерами по спілкуванню. **Тип:** рецептивно-репродуктивна, комунікативна. **Вид:** керована, з вербальною опорою, парна, одномовна, аудиторна, нормована в часі, тренувальна. **Етапи навчання:** етап формування КДМ: ведення діалогів різних функціональних типів – етап формування НСтК: практика у спілкуванні з природними опорами.

Завдання: *In order to cooperate with others, people ask different sorts of questions in different cultures. What may seem polite in one culture may be impolite in other one. Some Australians, Americans or English people may think it's impolite to discuss: **money, age, religion, politics, their weight** etc., considering them as taboos.*

Sometimes tourists may ask questions about things that local people take for granted. It might cause discomfort and may lead to misunderstanding.

Think about the following two questions and discuss them with a partner: 1) Are there any topics in your culture that are impolite to discuss with people you don't know very well? 2) What are "good" (suitable) topics to talk about when meeting someone for the first time?

Role-play the conversation where one of you is an Englishman and the other is a Ukrainian tourist. You've met at the theatre hall during the intermission. Try to start the conversation without discussing the topics mentioned above if you happen to mention it use clichés and idioms to pardon politely. During the conversation use clichés and idioms to start the conversation, ask for clarifications, express your opinion etc. Then change the roles. Remember, you have 20 min.

Приклад 4. Підгрупа 2.3. Вправа 2.3.2. **Мета:** розвиток умінь застосовувати соціальні стратегії (співпрацювати із співрозмовниками). **Тип:** рецептивно-репродуктивна, умовно-комунікативна. **Вид:** некерована, з опорою на пам'ятку-пораду,

парна, одномовна, аудиторна, нормована в часі, тренувальна. **Етапи навчання:** етап формування КДМ: ведення діалогів різних функціональних типів – етап формування НСтК: практика у спілкуванні з природними опорами.

Завдання: *You will be divided into two groups. Half of the group are travel agents; the other half are tourists.*

Tourists: *Find a travel agent and figure out what holiday trips they have to offer. Ask for detailed information before you book a trip.*

Travel agents: *Think of three different holiday trips you want to offer and note as many details as you can. Then try to sell your holiday trips to as many tourists as possible. You may use the information from the previous activities in order to help you with ideas. Remember, you have 15 min.*

Don't forget!

Use the list of clichés which will help you focus tourists' attention on your offer or to choose the best holiday trip!

На основі створених засобів навчання та підсистеми вправ теоретично обґрунтовано і практично розроблено модель організації процесу формування НСтК під час навчання майбутніх учителів ДМ, згідно з якою у студентів розвиваються вміння вести різні функціональні типи діалогів.

Модель організації процесу формування НСтК під час навчання майбутніх учителів ДМ уможливила реалізацію розробленої підсистеми вправ. До складу моделі входять шість блоків, у кожному з яких відбувається окреме ознайомлення із прямими та непрямими стратегіями, тоді як у наступному блоці студенти практикуються у спілкуванні, використовуючи стратегії, що були попередньо подані. Кожен блок складається з двох аудиторних занять та позааудиторної самостійної роботи. У кожному окремому блоці пропорційно відбувається ознайомлення паралельно з прямими та непрямими стратегіями, типи цих стратегій пропорційно поділено й подано у блоках частинами. Зазначимо, що на аудиторних заняттях процес навчання ДМ обіймає 0,25 год (1/8 часу на парі – 10 хв). Кожне аудиторне заняття передбачає не лише виконання певних вправ, а й опрацювання навчальних таблиць «Стратегії в ДМ», а на аудиторних заняттях, на яких відбувається практика у спілкуванні, застосовуються *Key expressions*. Позааудиторна самостійна робота включає заповнення журналу досягнення бажаних результатів «*The journal of achieving desired outcomes*». Суть моделі навчання полягає у стимулюванні студентів до спілкування АМ за допомогою прямих та непрямих стратегій. Головними характеристиками розробленої моделі є системність і цільова спрямованість (набуття знань, формування навичок та розвиток умінь продукувати АМ діалоги за допомогою стратегій різного типу).

У третьому розділі «**Експериментальна перевірка ефективності методики формування у майбутніх учителів навчально-стратегічної компетентності у процесі навчання англomовного діалогічного мовлення**» описано організацію та перебіг експериментального навчання, етапи його проведення, проаналізовано й інтерпретовано результати експерименту, подано їхню статистичну обробку, а також сформульовано методичні рекомендації щодо організації роботи з формування НСтК у ДМ.

Висунуто таку *gipotezu* експерименту: ефективність формування в майбутніх учителів АМ НСтК в ДМ досягається за таких умов: 1) використання розроблених засобів навчання (анкети «*Are you a good language learner?*», опитувальника «*Learning skills questionnaire*», навчальних таблиць «Стратегії в ДМ», *Key expressions*, журналу досягнення бажаних результатів «*The journal of achieving desired outcomes*») на

відповідних етапах формування компетентності в ДМ, які корелюють з етапами формування НСтК; 2) навчання на основі розробленої підсистеми вправ; 3) визначення раціональності та доцільності послідовного і взаємопов'язаного навчання прямих та непрямих стратегій або паралельного ознайомлення та одночасного тренування – прямих та непрямих стратегій.

Варійованою умовою експерименту було визначено послідовність навчання прямих та непрямих стратегій з метою формування у майбутніх учителів НСтК в англomовному ДМ (варіанти А та Б). Варіант методики А (експериментальні групи 1 та 2) передбачає послідовне навчання прямих та непрямих стратегій: ознайомлення зі стратегіями різного типу відбувалось послідовно, починаючи з прямих стратегій і закінчуючи непрямыми, відповідно послідовно виконувались вправи для формування навчально-стратегічної компетентності в діалогічному мовленні. Варіант методики Б (експериментальні групи 3 та 4) забезпечує паралельне ознайомлення із стратегіями різного типу та тренування одночасно обох видів стратегій – прямих і непрямих. Слід зазначити, що засоби навчання в двох варіантах методики ті ж самі, однак послідовність виконання вправ була різною.

Відповідно до висунутої гіпотези та варійованої умови було визначено *завдання* експерименту: 1) описати критерії оцінювання рівня сформованості вмінь у майбутніх учителів застосовувати стратегії різного типу в ДМ; 2) підготувати матеріали для перевірки рівня сформованості вмінь у майбутніх учителів застосовувати стратегії різного типу в ДМ; 3) провести передекспериментальний зріз для визначення вихідного рівня сформованості НСтК у ДМ у майбутніх учителів АМ; 4) провести експериментальне навчання відповідно до розроблених варіантів методики формування в майбутніх учителів АМ НСтК у ДМ; 5) провести післяекспериментальний зріз для визначення набутого рівня сформованості в майбутніх учителів АМ НСтК у ДМ; 6) інтерпретувати результати експериментального навчання та порівняти ефективність двох варіантів розробленої методики формування в майбутніх учителів НСтК у процесі навчання англomовного ДМ.

Експериментальну перевірку ефективності розробленої методики формування в майбутніх учителів АМ НСтК у ДМ було проведено в чотирьох підгрупах ІІ курсу напряму підготовки «6.020303 Філологія. Мова і література (англійська)» Київського національного лінгвістичного університету в лютому – травні 2013 року. В експерименті взяли участь 4 групи студентів ІІ курсу в кількості 52 осіб (ЕГ 1 – 12 студентів, ЕГ 2 – 14 студентів, ЕГ 3 – 12 студентів, ЕГ 4 – 14 студентів).

Експериментальне навчання передбачало визначення вихідного рівня сформованості НСтК у ДМ. Спираючись на проведений аналіз ЗН, опис структури НСтК у ДМ і психологічні особливості формування НСтК у ДМ, було розроблено критерії оцінювання рівня сформованості НСтК у процесі навчання ДМ.

На початку експериментального навчання було проведено передекспериментальний зріз, результати якого підтвердили майже однаковий вихідний рівень сформованості в майбутніх учителів АМ НСтК у процесі ДМ у чотирьох ЕГ (близько 0,4), що дало можливість об'єктивно оцінювати та інтерпретувати дані подальших зрізів. Кількісний склад у ЕГ також був приблизно однаковим: ЕГ 1 – 12 студентів, ЕГ 2 – 14 студентів, ЕГ 3 – 12 студентів, ЕГ 4 – 14 студентів. Визначення рівня сформованості у студентів НСтК у ДМ проводилось за критеріальною шкалою. Загальна кількість балів за всі запропоновані усні завдання становила 100 балів, які було

розподілено згідно з кожним критерієм (самопостереження та самокорекція висловлення власної думки та вміння компенсувати незнання ІМ; розпізнавання та розрізнення прямих та непрямих стратегій; індивідуальний вибір і застосування найбільш ефективних стратегій у ДМ – по 10 балів; відповідність вживання стратегій до певної ситуації для досягнення комунікативної мети спілкування; ініціативність комунікантів за допомогою комунікативних стратегій – по 15 балів; різноманітність використання мовленнєвих клішованих фраз для ефективного спілкування; застосування стратегій при веденні діалогів різних функціональних типів – по 20 балів). Слід зауважити, що оцінювання рівня сформованості НСтК у процесі ДМ, а саме непрямих стратегій є суб'єктивним, адже прослідкувати за використанням таких стратегій як, метакогнітивних та афективних практично неможливо, тому наші критерії базувалися здебільшого на комунікативних стратегіях. Максимальна кількість балів, яку могли отримати студенти за письмовий тест з вибірковою відповіддю множинного вибору, – 100 балів (по 5 балів за кожен відповідь).

Наприкінці експериментального навчання було проведено післяекспериментальний зріз. Порівнюючи середні коефіцієнти навченості студентів (ЕГ 1 – 0,71, ЕГ 2 – 0,79, ЕГ 3 – 0,82, ЕГ 4 – 0,83), зафіксовано, що застосування розробленої методики зумовило значний приріст рівня сформованості НСтК у ДМ.

Отже, було експериментально доведено, що раціональнішим є паралельне ознайомлення з прямими і непрямими стратегіями та тренування одночасно стратегій різного типу. Достовірність отриманих даних перевірялася за допомогою *критерію φ^* – кутового перетворення Фішера*. З метою впровадження розробленої методики в навчальний процес сформульовано методичні рекомендації.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного наукового дослідження теоретично обґрунтовано, практично розроблено й експериментально перевірено методику формування в майбутніх учителів НСтК у процесі англомовного ДМ. Аналіз теоретичних передумов та практичних результатів дозволив дійти таких висновків.

1. Проведений аналіз сучасного стану та динаміки розвитку досліджень проблеми формування НСтК у ДМ засвідчив потребу в створенні методики відповідного навчання.

Ґрунтуючись на загальних характеристиках ДМ і різних трактувань НСтК, визначено поняття НСтК у ДМ – як здатність та готовність студента, який опановує ІМ до усвідомленого, ефективного та самостійного навчання й управління процесом іншомовного спілкування у діалогічній формі, що передбачає постановку цілей комунікативного завдання студентом, самоконтроль та самооцінювання результатів, а також здатності мовця компенсувати в ході розмови недостатність знання мови та / або мовленнєвого і соціального досвіду спілкування ІМ.

2. Дослідження структури НСтК в англомовному ДМ та змісту навчання відбувалося на основі аналізу наукових джерел і вимог чинних навчальних програм, а також на проведеному анкетному опитуванні студентів мовних спеціальностей.

У контексті дослідження структури і змісту вивчено декларативні та процедурні знання. До декларативних знань віднесено (за П. Сіром (P. Surr)): мовні, прагматичні, мовленнєві та країнознавчі знання. У групах процедурних знань, окрім

соціокультурних, також виділено такі групи знань, як знання про стратегії (прямі, непрямі), знання про види пам'яток та умов використання мовленнєвих засобів. З перерахованих знань було визначено й структуру НСтК у ДМ – *знання*: соціокультурні знання, власних індивідуальних психологічних особливостей, прямих і непрямих стратегій, видів пам'яток, умов використання мовленнєвих засобів; *уміння*: визначати власні індивідуальні психологічні особливості; вибирати та використовувати навчальні стратегії відповідно до завдання та індивідуальних психологічних особливостей; вибирати та використовувати комунікативні стратегії відповідно до ситуації спілкування; *навички*: лексичні, граматичні, фонетичні.

Уточнено компоненти ЗН, зокрема до **предметного** аспекту належать сфери і види спілкування, невербальні засоби спілкування, вербальні опори (пам'ятки та мовленнєві кліше), лінгвосоціокультурний матеріал, соціальні ситуації спілкування; навчально-стратегічний компонент предметного аспекту ЗН. До **процесуального** – *вміння*: вести діалог, використовуючи невербальні засоби спілкування і вправи для їх розвитку; розв'язувати комунікативні завдання з опорою на пам'ятку і вправи для їх розвитку; вести діалоги, використовуючи мовленнєві кліше і вправи для їх розвитку; *навички й уміння* оперування лінгвосоціокультурним матеріалом і вправи для їх формування; вступати в комунікаційні стосунки, орієнтуватись у соціальних ситуаціях і керувати ними, вправи для їх розвитку; оперувати прямими і непрямими стратегіями у ДМ (*уміння* застосовувати стратегії запам'ятовування, когнітивні та компенсаторні стратегії; *уміння* застосовувати метакогнітивні, афективні й соціальні стратегії та вправи для їх розвитку); відповідні *знання* (*знання* індивідуальних психологічних особливостей; *знання* про стратегії (прямі та непрямі); *знання* про види пам'яток; *знання* умов використання мовленнєвих засобів).

3. Досліджено психологічні особливості НСтК в англomовному ДМ, а саме: визначено психологічну структуру особистості, типи суб'єктів навчання, а також компоненти психологічної структури особистості та особистісно-діяльнісний підхід до навчання, які враховувались під час створення засобів навчання для формування НСтК у ДМ. На основі охарактеризованого змісту та структури пам'яток було розроблено вправи з пам'ятками та мовленнєвими кліше.

4. Проведено аналіз підручників і посібників з АМ щодо реалізації в них НСтК. Аналіз 20 підручників з АМ для ВЗО відбувався за такими критеріями: наявність / відсутність діалогу-зразка для ознайомлення; наявність вправ для оволодіння студентами культурою мовленнєвої поведінки у процесі розвитку вмінь НСтК англomовного ДМ; характер вправ / завдань для ознайомлення зі стратегіями різних видів; наявність вправ для розвитку вмінь використовувати прямі стратегії та непрямі стратегії під час спілкування (метакогнітивні, когнітивні, запам'ятовування, афективні, соціальні, компенсаційні); наявність вправ для розширення знань про НСтК; наявність пам'яток; наявність опор (штучних, природних).

Укладено підсистему вправ, яка передбачає навчання за такими етапами формування НСтК, які корелюють з етапами формування КДМ: діагностичний етап – навчання «реплікування»; етап тренування у спілкуванні – оволодіння певними діалогічними єдностями; етап практики у спілкуванні з використанням опор – оволодіння міні-діалогами; етап практики у спілкуванні з природними опорами – ведення діалогів різних функціональних типів. Створена підсистема вправ містить дві групи вправ: перша охоплює

підгрупи вправ для опанування прямих стратегій в ДМ (запам'ятовування, когнітивні, компенсаторні), а друга – підгрупи вправ для опанування непрямих стратегій в ДМ (метакогнітивні, афективні, соціальні).

Запропоновано модель організації процесу формування НСтК під час навчання майбутніх учителів англomовного ДМ на занятті з практики усного та писемного мовлення, враховуючи вимоги Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи. Головними її характеристиками є системність і цільова спрямованість (набуття знань, формування навичок і розвиток умінь продукувати АМ діалоги за допомогою стратегій різного типу).

5. Ефективність запропонованої методики формування у майбутніх учителів НСтК в процесі англomовного ДМ перевірено та підтверджено в ході базового природного, вертикально-горизонтального методичного експерименту.

Запропоновано критерії оцінювання рівня сформованості НСтК у процесі ДМ: самостереження та самокорекція висловлення власної думки та вміння компенсувати незнання мови; розпізнавання та розрізнення прямих та непрямих стратегій; індивідуальний вибір і застосування найбільш ефективних стратегій у ДМ; відповідність вживання стратегій до певної ситуації для досягнення комунікативної мети спілкування; ініціативність комунікантів за допомогою комунікативних стратегій; різноманітність використання мовленнєвих клішованих фраз для ефективного спілкування; застосування стратегій під час ведення діалогів різних функціональних типів.

Проаналізовано результати перед- і післяекспериментального зрізів, які було оброблено методами математичної статистики. Шляхом порівняння даних, отриманих у кожній експериментальній групі, виявлено покращення показників за всіма запропонованими критеріями. Достовірність і об'єктивність отриманих емпіричних даних було перевірено за допомогою критерію φ^* – кутового перетворення Фішера.

За результатами експериментального навчання було підтверджено гіпотезу про ефективне навчання майбутніх учителів АМ, що полягає у використанні розробленої підсистеми вправ, успішність якої залежить від співвідношення вправ кожного комплексу та паралельного їх виконання.

Укладено методичні рекомендації для викладачів щодо організації роботи з формування НСтК у ДМ та навчальні матеріали з англomовного ДМ. Основним підсумком дослідження є визначення теоретичних засад і практичне розроблення підсистеми вправ для формування в майбутніх учителів НСтК у процесі англomовного ДМ.

Перспективою подальших досліджень ми вбачаємо у теоретичному та практичному дослідженні цієї проблеми, зокрема формування у майбутніх учителів НСтК у процесі навчання англomовного ДМ на просунутому етапі навчання у ВЗО та монологічного мовлення.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Гудима, Ю. П. (2012а). Пам'ятки для формування у майбутніх учителів англійської мови навчально-стратегічної компетентності в діалогічному мовленні. *Наукові записки. Серія: Психологія і педагогіка*, 19, 81-84.

2. Гудима, Ю. П. (2013а). Підсистема вправ для формування у майбутніх учителів навчально-стратегічної компетентності у процесі навчання англomовного діалогічного мовлення. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Педагогіка та психологія*, 22, 80-89.

3. Гудима, Ю. П. (2013b). Модель формування у майбутніх учителів навчально-стратегічної компетентності в діалогічному мовленні. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія*, 41(6), 135-142.

4. Гудима, Ю. П. (2014a). Організація експериментальної перевірки ефективності методики формування у майбутніх учителів навчально-стратегічної компетентності в процесі навчання англomовного діалогічного мовлення. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія*, 46(7), 45-52.

5. Гудима, Ю. П. (2014b). Сучасні дослідження формування у майбутніх учителів англійської мови навчально-стратегічної компетентності в діалогічному мовленні. *Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*, 1, 126-132.

6. Гудима, Ю. П. (2017). Вправи для формування у майбутніх учителів навчально-стратегічної компетентності в процесі навчання англomовного діалогічного мовлення. *Науковий журнал «Молодий вчений»*, 2(42), 470-475.

7. Gudyma, Y. P. (2013a). Teaching content of the English language teacher trainees of learning strategic competence in the spoken interaction. *Nauka i studia. Pedagogiczne nauki*, 5(73), 59-67.

8. Gudyma, Y. P. (2013b). The Subsystem of Exercises of the Formation of Learning Strategic Competence in the Spoken Interaction. *Nauka i studia. Pedagogiczne nauki*, 39(107), 19-26.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

9. Гудима, Ю. П. (2012b). Етапи розвитку навчально-стратегічної компетентності в процесі навчання діалогічного мовлення. В О. В. Матвієнко (Гол. ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 21-23 березня 2012 р. (сс. 468-470). Київ, Україна: Видавничий центр КНЛУ.

10. Гудима, Ю. П. (2012c). Методична класифікація навчальних стратегій для опанування іноземною мовою. В Ю. С. Шемшученко (Ред.), *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії*. Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 6 грудня 2012 р. (сс. 248-249). Рівне, Україна: РІ КУП НАН України.

11. Гудима, Ю. П. (2012d). Проблеми формування у майбутніх учителів англійської мови стратегічної компетентності у діалогічному мовленні. В В. В. Жуковська і О. А. Черниш (Ред.), *Сучасні напрямки лінгвістичних досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов* (сс. 124-126). Житомир, Україна: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка.

12. Гудима, Ю. П. (2013c). Декларативні та процедурні знання як компоненти навчально-стратегічної компетентності у діалогічному мовленні майбутніх учителів англійської мови. В Н. П. Волкова і О. Б. Тарнопольський (Відп. за вип.), *Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи*. I Всеукраїнська конференція молодих вчених та студентів, 21 березня 2013 р. (сс. 29-33). Дніпропетровськ, Україна: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля.

13. Гудима, Ю. П. (2013d). Мовленнєві кліше як аспект навчання комунікативних стратегій майбутніх учителів англійської мови у діалогічному мовленні. В

О. В. Матвієнко (Гол. ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 03-05 квітня 2013 р. (сс. 525-527). Київ, Україна: Видавничий центр КНЛУ.

14. Гудима, Ю. П. (2013e). Роль соціально-афективних стратегій у формуванні в студентів мовних спеціальностей діалогічного мовлення. В В. Г. Циватий, Н. А. Шпак і Л. А. Соколовська (Ред.), *Іноземна мова професійного спрямування як складова підготовки дипломатів та фахівців у сфері зовнішніх зносин* (сс. 100-102). Київ, Україна: ДАУ при МЗС України.

15. Гудима, Ю. П. (2014c). Вимоги до вправ для формування у майбутніх учителів навчально-стратегічної компетентності в процесі навчання англомовного діалогічного мовлення. В О. В. Матвієнко (Гол. ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19-21 березня 2014 р. (сс. 549-551). Київ, Україна: Видавничий центр КНЛУ.

16. Гудима, Ю. П. (2014d). Когнітивні стратегії як компонент навчально-стратегічної компетентності в англомовному діалогічному мовленні майбутніх учителів. В Г. А. Турчинова, О. О. Яременко-Гасюк і М. О. Шутова (Уклад.), *Нові концепції викладання іноземної мови в світлі сучасних вимог*. Матеріали міжнародної науково-методичної конференції, 5 листопада 2014 р. (сс. 33-55). Київ, Україна: НПУ імені М. П. Драгоманова.

17. Гудима, Ю. П. (2015). Особливості вправ для навчання діалогічного мовлення з використанням пам'яток. В О. В. Матвієнко (Гол. ред.), *Україна і світ: діалог мов та культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 1-3 квітня 2015 р. (сс. 559-561). Київ, Україна: Видавничий центр КНЛУ.

18. Гудыма, Ю. П. (2012). Проблемы формирования учебно-стратегической компетентности в области диалогической речи будущих учителей английского языка. В А. К. Крупченко (Отв. за вып.), *Формирование профессиональной компетентности специалиста средствами иностранного языка*. Материалы международной научно-практической конференции «Реализация требований ФГОС к системе непрерывного иноязычного образования», Москва, 2-3 февраля 2012 г. (сс. 11-116) (Кн. 2). Москва, Российская Федерация: АПКППРО.

19. Gudyma, Y. P. (2013c). Premises of the learning material selection for teaching strategies in English interaction to trainee language teachers. In V. V. Fediushyn (Ed.), *Global English – Global Decisions*. XVIII TESOL – Ukraine National Conference, April 12-13 (pp. 104-107). Sevastopol, Ukraine: Rebest.

20. Gudyma, Y. (June, 2017). The Exercises on the Formation of Learning Strategic Competence for the English Language Teacher Trainees in the Spoken Interaction. *International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE»*, 6(22), 4, 12-17.

АНОТАЦІЯ

Гудима Ю. П. Формування у майбутніх учителів англійської мови навчально-стратегічної компетентності в діалогічному мовленні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання: германські мови. – Київський національний лінгвістичний університет, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено розв'язанню проблеми формування у майбутніх учителів англійської мови (АМ) навчально-стратегічної компетентності (НСтК) в діалогічному мовленні (ДМ).

У роботі теоретично обґрунтовано й практично розроблено методику формування НСтК у процесі ДМ, з використанням розроблених навчальних матеріалів. Визначено поняття НСтК у ДМ, котру розглянуто як здатність та готовність студента, який вивчає ІМ до усвідомленого, ефективного та самостійного навчання й управління процесом іншомовного спілкування у діалогічній формі, що передбачає постановку цілей комунікативного завдання студентом, самоконтроль та самооцінку результатів, а також здатності мовця компенсувати в ході розмови недостатність знання мови та / або мовленнєвого і соціального досвіду спілкування ІМ. Сформульовано й описано поняття та структуру НСтК. Проаналізовано психологічні особливості формування НСтК в англійському ДМ. Охарактеризовано зміст і структуру пам'яток. У межах дослідження проведено аналіз підручників / НМК з АМ щодо реалізації НСтК у ДМ. Визначено вимоги до вправ та сформульовано поняття «вправи для формування НСтК в англійському ДМ». На основі описаних теоретичних положень розроблено підсистему вправ для формування в майбутніх учителів НСтК у процесі навчання ДМ, а також укладено модель організації навчання на її основі.

Ефективність розробленої методики було доведено в ході експерименту та підтверджено статистичними методами. За результатами експериментального навчання сформульовано методичні рекомендації щодо організації роботи з формування у майбутніх учителів англійської мови НСтК у ДМ.

Ключові слова: навчально-стратегічна компетентність, діалогічне мовлення, прямі та непрямі стратегії, пам'ятка, майбутні вчителі англійської мови.

АННОТАЦИЯ

Гудыма Ю. П. Формирование у будущих учителей английского языка учебно-стратегической компетентности в диалогической речи. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения: германские языки. – Киевский национальный лингвистический университет Министерства образования и науки Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена разработке методики формирования у будущих учителей английского языка учебно-стратегической компетентности (УСтК) в диалогической речи (ДР). В работе теоретически обоснована и практически разработана методика формирования УСтК в процессе обучения ДР, с использованием разработанных учебных материалов.

Было определено понятие УСтК в ДР, которое рассматривается как способность и готовность студента, изучающего иностранный язык (ИЯ) к осознанному, эффективному и самостоятельному обучению и управлению процессом иноязычного общения в диалогической форме, предполагает постановку целей коммуникативного задания студентом, самоконтроль и самооценку результатов, а также способности говорящего компенсировать в ходе разговора недостаточность знания ИЯ и / или речевого и социального опыта общения ИЯ.

С целью определения структуры УСтК в ДР были проанализированы знания, умения, навыки, стратегии. При описании структуры детализирован и дополнен процедурный компонент знаний, к которому отнесены социокультурные знания, знания о стратегиях (прямых стратегиях – запоминание, когнитивные, компенсаторные; непрямых стратегиях – социальные, метакогнитивные, аффективные), знания о видах памяток и знания условий использования речевых средств общения.

При анализе компонентов содержания обучения были детализированы предметный и процессуальный аспекты содержания обучения УСтК в ДР. В частности, к предметному аспекту содержания обучения отнесены: сферы и виды общения; невербальные средства общения; вербальная опора – памятка и речевые клише; лингвосоциокультурный материал (безэквивалентные лексические единицы, фоновая лексика); социальные ситуации общения; учебно-стратегический компонент. Процессуальный аспект содержания обучения включает: умение вести диалог, используя невербальные средства общения и упражнения для их развития; умение решать коммуникативные задачи с опорой на памятку и упражнения для их развития; умение вести диалоги, используя речевые клише и упражнения для их развития; навыки и умения оперировать лингвосоциокультурным материалом и упражнения для их формирования; умение вступать в коммуникационные отношения, ориентироваться в социальных ситуациях и управлять ими, упражнения для их развития; умение оперировать учебными и коммуникативными стратегиями в ДР (умение применять стратегии запоминания, когнитивные и компенсаторные стратегии, умение применять метакогнитивные, аффективные и социальные стратегии и упражнения для их развития); соответствующие знания (знание индивидуальных психологических особенностей, знания о стратегии (учебных и коммуникативных), знания о видах памяток, знания условий использования речевых средств).

В рамках исследования проведен анализ 20 учебников / учебно-методических комплексов по реализации УСтК в англоязычной ДР по таким критериям: 1) наличие / отсутствие диалога-образца для ознакомления; 2) наличие упражнений для овладения студентами культурой речевого поведения в процессе формирования умений УСтК англоязычной ДР; 3) наличие упражнений / заданий для ознакомления с учебными / коммуникативными стратегиями различных видов; 4) наличие упражнений для формирования умений использовать учебные стратегии и коммуникативные стратегии во время общения (метакогнитивные, когнитивные, запоминания, аффективные, социальные, компенсаторные) 5) наличие упражнений для расширения знаний об УСтК; 6) наличие памяток; 7) наличие опор (искусственных, естественных).

Руководствуясь определением термина «упражнение» Э. Г. Азимова и Е. И. Пассова, под упражнением для формирования УСтК в англоязычной ДР предложено понимать методически организованную единицу учебного материала, усваиваемую в процессе целенаправленного и специально организованного действия. Целью последней является привлечение прямых и непрямых стратегий для совершенствования речевых навыков и развития умений ДР с постепенной их автоматизацией и нарастанием языковых операционных трудностей.

Разработанная подсистема упражнений для формирования у будущих учителей УСтК в ДР включает две группы упражнений: группа I – для освоения

прямых стратегий в ДР (содержит упражнения для ознакомления и развития умений применять прямые стратегии); группа II – для освоения непрямых стратегий в ДР (охватывает упражнения для ознакомления и развития умений применять непрямые стратегии). Указанные группы, в свою очередь, делятся на подгруппы в соответствии со стратегиями.

Разработана модель формирования УСтК в процессе ДР и описаны пути ее реализации в кредитно-модульной системе обучения.

Эффективность разработанной методики подтверждена в ходе экспериментального обучения. С опорой на результаты теоретического исследования, разработку и экспериментальную проверку эффективности методики, предложены методические рекомендации для организации работы по формированию УСтК в ДР.

Ключевые слова: учебно-стратегическая компетентность, диалогическая речь, прямые и непрямые стратегии, памятки, будущие учителя английского языка.

RESUME

Gudyma Y. P. Methodology of Forming the English Language Teacher Trainees of Learning Strategic Competence in the Spoken Interaction. – As a Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies, Speciality 13.00.02 – Theory and Methodology Teaching: Germanic Languages. – Kyiv National Linguistic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2018.

The Thesis deals with the issue of acquiring the English language teacher trainees of learning strategic competence in the spoken interaction with the usage of the developed educational material.

The concept of learning strategic competence in spoken interaction was defined as the ability and willingness of a language user to the perceived, effective and independent management of the communicative process that includes goal setting of a communicative task, self-control and self-assessment of a result, likewise the ability of a language user to compensate insufficiency of language knowledge in the process of interaction as well as speech and social experience in communication in English.

The notion and structure of learning strategic competence in the English spoken interaction were described. The behavioural peculiarities of the formation of learning strategic competence in the English communication were analyzed. The content and the structure of instructions were characterised. On the basis of the defined criteria the analysis of English manuals for realization of learning strategic competence in the English spoken interaction has been made.

The exercise requirements and the notion of «exercises for the formation of learning strategic competence in the English spoken interaction» have been distinguished and defined. Theoretical backgrounds have been used to create a subsystem of exercises for acquiring the English language teacher trainees of learning strategic competence in spoken interaction. The model of learning organization has been developed.

The effectiveness of the developed methodology has been proved by the experimental teaching. Based on the results of the theoretical study and experimental teaching, the methodological recommendations for teaching the English language teacher trainees of learning strategic competence in the spoken interaction have been elaborated.

Key words: learning strategic competence, spoken interaction, direct and indirect strategies, instructions, language teacher trainees.